

ساز و کارهای تبدیل اماکن زیارتی به قطب‌های فرهنگی^۱

سخنرانی آیت‌الله محمدی ری‌شهری

تنظیم: علی سکندری^۲

اولین باری است که به برکت دعوت برادر عزیز و بزرگوارم حضرت آقای الهی خراسانی توفیق پیدا می‌کنم عرایضی را در این مؤسسه پژوهشی بسیار ارزنده و کارا تقدیم کنم، لازم می‌دانم از همکاری‌هایی که ایشان در طول تاریخ دارالحدیث با ما داشته‌اند صمیمانه تشکر کنم. امیدواریم این سلسله نشست‌ها زمینه خوبی برای بهره‌گیری بیشتر از اماکن زیارتی و بقاع متبرکه باشد.

-
- این نوشتار متن ایراد شده در چهارمین نشست توسعه زیارت است که در روز شنبه، ۱۳۹۰/۳/۷ با مشارکت بنیاد پژوهش‌های اسلامی، پارک علم و فن‌آوری خراسان رضوی و طرح توسعه کمی و کیفی زیارت امام رضا علیه‌السلام با حضور پژوهشگران، برگزار شد.
  - بنیاد پژوهش‌های اسلامی - گروه مطالعات فرهنگی زائر.

اماکن زیارتی؛ کانون انتشار نور

نخستین نکته‌ای که در ارتباط با موضوع این نشست‌ها قابل توجه می‌باشد، این است که اصولاً اماکن زیارتی و بقاع متبرکه مرتبط به خاندان رسالت، در واقع همان بیوت ذکر و خانه‌های یاد خدا و کانون‌های انتقال نور حضرت حق و معارف الهی و معارف اهل بیت علیهم‌السلام است که قرآن می‌فرماید:

﴿فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا أَسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾
(نور/۳۶).

نور خدا را باید در این خانه‌ها جست‌وجو نمود و از این خانه‌ها به سراسر جهان منتقل کرد. بر اساس روایتی که در منابع شیعه و سنی آمده، موقعی که آیه نورانی ۳۶ از سوره مبارکه نور نازل شد، شخصی در محضر رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم از جا برخاست و عرض کرد: این خانه‌ها کدام خانه‌هاست؟ حضرت فرمود: مقصود خانه‌های پیامبران است.

بار دیگر، ابوبکر از جا برخاست و

با اشاره به خانه علی علیه‌السلام و فاطمه علیها‌السلام گفت: آیا این خانه از آن خانه‌ها شمرده می‌شود؟

پیامبر فرمودند: آری! از بهترین آنهاست؛ یعنی بهترین مرکز انتشار و انتقال نور خدا و معارف الهی، خانه علی علیه‌السلام و فاطمه علیها‌السلام است.

وظایف خدمتگزاران اماکن زیارتی

برای اینکه خدمتگزاران اماکن زیارتی بتوانند خدمتگزار حقیقی مردم باشند و برای اینکه مردم بتوانند از ظرفیت‌های فرهنگی این اماکن بهره‌لازم را ببرند، خدمتگزاران اماکن زیارتی متعلق به اهل بیت علیهم‌السلام باید بدانند چه وظیفه‌ای دارند. مهم‌ترین مسئله‌ای که موضوع این نشست‌هاست، همین است.

پاسخ سؤال این است که خدمتگزاران بیوت و اماکن متبرکه متعلق به خاندان رسالت دو وظیفه اصلی دارند: وظیفه اول خدمتگزاران، شناسایی ظرفیت‌های فرهنگی این بیوت و مسئله دوم برنامه‌ریزی متناسب با ظرفیت‌های

فرهنگی این بیوت برای استفاده هرچه بیشتر مردم است؛ که این سلسله نشست‌ها در ارتباط با مسئله اول است؛ یعنی شناخت این ظرفیت‌ها. اگر مسئله اول روشن شود به ضمیمه مسئله دوم می‌توان به نتیجه لازم دست پیدا کرد. در مورد شناخت ظرفیت‌های اماکن زیارتی، به دلیل علاقه‌ای که مردم مسلمان به خصوص شیفتگان اهل بیت به خاندان رسالت دارند از یک سو، و برکات و کرامات این بیوت که مردم به آن معتقد هستند از سوی دیگر، این اماکن از ظرفیت‌های فرهنگی فوق‌العاده بالایی برخوردارند. به خصوص زیارت مرقد ثامن الحجج، عالم آل محمد ﷺ که در شرایط کنونی بالاترین ظرفیت‌ها را از نظر فرهنگی دارد.

مقایسه ظرفیت فرهنگی زیارت خانه خدا و زیارت امام حسین علیه السلام

در دانشنامه امام حسین علیه السلام تحلیلی

داریم^۱ درباره روایاتی که اهمیت و ارزش زیارت آن حضرت را بیان کرده‌اند. برخی از این روایات ثواب زیارت آن امام را برابر ثواب حج و عمره پس از انجام حج واجب، برخی آن را برابر با حج برای کسی که نتوانسته حج انجام دهد، برخی معادل سه حج و برخی معادل ده حج دانسته‌اند، تا می‌رسد به هزار حج!

در آن تحلیل به دو پرسش پاسخ داده‌ایم:

۱. ملاک این همه تفاوت در ارزیابی امام حسین علیه السلام چیست؟
۲. چگونه می‌توان پذیرفت که فضیلت زیارت سیدالشهدا علیه السلام بیشتر از فضیلت زیارت خانه خداست؟

برای آشنایی با پاسخ این پرسش‌ها مراجعه به این پژوهش ضروری است. نکته‌ای که در اینجا بدان اشاره می‌کنم

---

۱. بنگرید به: دانشنامه امام حسین علیه السلام، ج ۱۱، ص ۱۰۱، «پژوهشی درباره ارزش زیارت امام حسین علیه السلام».

این است که ارزش و اهمیت زیارتگاه‌ها رابطه‌ای مستقیم با ظرفیت فرهنگی آنها در مقاطع مختلف تاریخی دارد. بنابراین ممکن است در برخی از مقاطع تاریخی ظرفیت فرهنگی برخی از اماکن زیارتی بیش از اماکن دیگر باشد.

بر این اساس، در شرایطی که ظرفیت فرهنگی زیارت امام حسین علیه السلام برای آشنا کردن با حقایق قرآن و اسلام ناب و معارف نورانی اهل بیت علیهم السلام بیش از ظرفیت زیارت خانه خداست، طبعاً زیارت امام حسین علیه السلام فضیلت بیشتری از زیارت خانه خدا دارد.

ظرفیت فرهنگی زیارت عالم آل محمد صلی الله علیه و آله

نکته دیگر اینکه برخی از احادیث تصریح می‌کنند زیارت امام رضا علیه السلام معادل یک میلیون حج و فضیلت آن، بیش از زیارت سیدالشهداء علیه السلام است! محمد بن ابی نصر بزنطی می‌گوید در نوشته‌ای از امام رضا علیه السلام خواندم که «به شیعیان من برسان که زیارت من نزد خدا برابر با یک‌هزار حج و عمره

پذیرفته شده است.» او می‌گوید این موضوع را با امام جواد علیه السلام در میان گذاشتم که چگونه می‌شود زیارت ایشان برابر یک‌هزار حج باشد؟

امام جواد علیه السلام فرمود: «آری! به خدا (بلکه، بالاتر) برابر یک میلیون حج است برای کسی که او را از سر معرفت زیارت کند»^۱.

در حدیث دیگری که مرحوم کلینی با سند صحیح نقل کرده، علی بن مهزیار می‌گوید: از امام جواد علیه السلام پرسیدم که فضیلت زیارت امام رضا علیه السلام بیشتر است یا زیارت امام حسین علیه السلام؟ ایشان فرمود: «زیارت پدرم برتر است؛ چون حسین علیه السلام را همه مردمان زیارت می‌کنند، ولی پدرم را جز خواص از شیعه، زیارت نمی‌کنند»^۲.

این روایت به روشنی نشان می‌دهد

۱. طوسی، محمد بن حسن، تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۸۵، ح ۱۶.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، ج ۴، ص ۵۸۱، ح ۱.

که شرایط سیاسی - اجتماعی و ظرفیت فرهنگی اماکن زیارتی در ارزشیابی فضیلت زیارت هر یک از خاندان رسالت، نقش اساسی دارد و زیارت عالم آل محمد ﷺ از ظرفیت فرهنگی بالایی برخوردار است، حتی بیش از ظرفیت فرهنگی زیارت امام حسین (علیه السلام) و این معنا در عصر حاضر کاملاً محسوس است.

پیام روایت علی بن مهزیار به کارگزاران فرهنگی آستان قدس

نکته قابل توجه، پیامی است که روایت علی بن مهزیار در عصر حاضر برای کارگزاران فرهنگی آستان قدس رضوی دارد و آن پیام این است که با توجه به ظرفیت بالای فرهنگی آستان قدس رضوی، کارگزاران فرهنگی و مسئولان اجرایی این آستان نورانی باید تلاش کنند تا این زیارتگاه به کانون اصلی انتشار فرهنگ اهل بیت (علیهم السلام) در جهان تبدیل گردد. بدیهی است این هدف بلند نیاز به برنامه‌ریزی دارد. در دیداری که در ایام نوروز با آیت‌الله

طبسی، تولیت بزرگوار آستان قدس رضوی داشتم، پیشنهاد کردم که با عنایت به تأکید مقام معظم رهبری مبنی بر تبدیل کردن اماکن زیارتی به قطب‌های فرهنگی و تصویب سیاست‌های کلی موضوع در مجمع تشخیص مصلحت در سال گذشته، شایسته است آستان قدس رضوی پیشگام شود و با هماهنگی دیگر اماکن زیارتی که به طور مستقیم زیر نظر مقام معظم رهبری هستند، برنامه‌ریزی منسجمی داشته باشند و مقدمات تحقق عملی این دیدگاه را فراهم سازند. ایشان فرمودند: این پیشنهاد را من با مقام معظم رهبری مطرح می‌کنم. پس از چند هفته در دیداری که در «مجمع تشخیص مصلحت» با هم داشتیم، فرمودند: این موضوع را با ایشان مطرح کردم، ایشان هم با این اقدام موافق بود.

ظرفیت سیاسی اماکن زیارتی

نکته دیگری که در بهره‌گیری از اماکن زیارتی باید مورد توجه باشد این

بوده، در حالی که انتظار این است که در جمهوری اسلامی با رویکردی هدفمند و متناسب با مقتضیات زمان و با نگاه ویژه به نیازهای طیف‌های گوناگون سنی، جنسی و اجتماعی، برای رسیدن به اهداف بلند اجتماعی برنامه‌ریزی شود.

راهکارهای عملی تبدیل اماکن زیارتی به قطب‌های فرهنگی

مهمترین نکاتی که در بهره‌گیری از ظرفیت‌های اماکن زیارتی - که تعداد آنها در ایران طبق برخی از گزارش‌ها حدود هشت هزار نقطه برآورد شده است - و تبدیل کردن آنها به قطب‌های فرهنگی قابل توجه هستند، عبارت‌اند از: اول- وحدت و هماهنگی نظام‌یافته مدیریت این نهادها در گام اول در داخل کشور و سپس در خارج. برای رسیدن به این هدف، قبل از هر چیز تدوین یک منشور سراسری اماکن زیارتی ضروری است که شایسته است بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی و به‌خصوص برادر بزرگوارم جناب آقای

است که این مراکز علاوه بر ظرفیت فرهنگی از ظرفیت سیاسی بالایی نیز برخوردارند. در نظام اسلامی که دین و سیاست به هم آمیخته است، اماکن زیارتی، مراکز سیاسی نیز محسوب می‌شوند. تقویت این پایگاه‌ها، در واقع، تقویت نظام مبتنی بر آرمان‌های اهل بیت علیهم‌السلام است. من گمان می‌کنم حکومت صفویه در حد زیادی از اماکن زیارتی برای تقویت حکومت خود استفاده می‌کردند، و اهمیتی که به ساختن و توسعه این اماکن می‌دادند به همین منظور بود.

ضرورت برنامه‌ریزی برای رسیدن به نقطه مطلوب

پس از پیروزی انقلاب اسلامی اقدامات فراوانی برای توسعه و بهره‌برداری بهتر از این اماکن صورت گرفته، اما باید اعتراف کنیم تا رسیدن به نقطه مطلوب فاصله زیادی داریم. گفتنی است که تاکنون بهره‌برداری از ظرفیت این اماکن صرفاً جنبه شخصی داشته و متکی بر انگیزه و علایق زیارت‌کنندگان

الهی خراسانی در این باره پیشگام شود. دوم- تدوین شناسنامه جامع، مستند و جذاب از همه اماکن زیارتی، شامل همه خصوصیات و امکانات بالفعل و بالقوه آنها.

سوم- برنامه ریزی جهت انجام یک پروژه پژوهش میدانی در سطح کشور و پس از آن در خارج از کشور، برای شناسایی دقیق و علمی مراجعان به این اماکن و نیازسنجی آنها. این پژوهش می تواند مبنای برنامه ریزی های اساسی در بهره گیری از ظرفیت های اماکن زیارتی قرار گیرد.

چهارم- بررسی دقیق وضعیت نیروی انسانی اماکن زیارتی از نظر صلاحیت های مدیریتی، اعتقادی، اخلاقی، اجتماعی و توانایی های لازم جهت تحقق اهداف مورد نظر.

پنجم- تدوین کرامات مستند و متقن اماکن زیارتی که زمینه جذب هرچه

بیشتر مردم به این اماکن می گردد. ششم- برنامه ریزی و تلاش جهت خرافه زدایی در پدید آوردن اماکن زیارتی جدید و اصلاح نگرش ها و فرهنگ سازی زیارت مقبول و شرایط قبولی زیارت، با همکاری رسانه ها و به خصوص صدا و سیما.

هفتم- حل مشکل سازمان اوقاف و سازمان میراث فرهنگی، جهت توسعه مورد نیاز اماکن زیارتی و به طور خلاصه، تبدیل اماکن زیارتی به قطب های فرهنگی نیازمند نهضت توسعه بهره گیری از ظرفیت های معنوی این اماکن از یک سو و خرافه زدایی از سوی دیگر است، و شایسته است آستان قدس رضوی در این نهضت مذهبی پیشگام باشد. و این سلسله نشست ها باید مبدأ این نهضت بزرگ گردد.

والسلام علیکم و رحمة الله و برکاته.